

Nagy Bence

Szokás az építészethez hasonlítani a tipográfiát, amely szintén örökösen vitatott határmezsgyéje a kreativitásnak és a mérnöki precizitásnak. Sőt a tipográfiai alkotás olyan statikai tervezésnek felleltethető meg, amelynél az oldalakra helyezett grafikai elemeknek súlya van, és a szimmetrikus tervezés azonosságai vagy az aszimmetrikus oldalkép színbeli vagy formai kontrasztja kötél-táncoshoz hasonlóan egyensúlyoznának ki egy tűhegyre helyezett lapot. Kner Imre írta 1933-ban, hogy „a tipográfia nem más, mint a szétszedhető betűk segítségével sokszorosított írás”, és továbbvívve metaforánkat ezt úgy is fordíthatjuk, hogy a tipográfia nem más, mint betűkből történő építkezés. Az pedig, hogy mennyi és milyen építőköcünk van, döntően határozza meg, hogy oldalainkat mennyire biztos mikrotipográfiai alapokra építjük.

Még ma is kettéosztható Európa egy boldogabb nyugati és egy kevésbé szerencsés keleti részre. Bár a *Unicode* szabvány és az *OpenType* fontformátum a nyomdászat területén is egyfajta uniót hozott létre, a legtöbb betűkészlet még mindig csak a nyugati országok nyelveinek Latin1-es kódkészletbe tartozó karaktereit tartalmazza. A magyar tipográfia személyre szabott csapásának hungarumlaut a neve, az *ő* és *ű* betűk helytelen ékezeteti okozta problémákat mindenki ismeri, aki próbált már megfelelni megrendelője betűválasztási igényeinek. A betűkészletek két jól elhatárolható részre oszthatóak: a hungarumlautos karakterekkel rendelkezők használhatóak magyar nyelvű szövegek szedéséhez, a többi – mondhatni a többség – nem.

Ugyanakkor kevésbé ismert, hogy a német tipográfiának is megvan a maga *morbus hungaricus*, ezt pedig több névvel is illetik: „Eszett” (a továbbiakban ekként nevezve), „scharfes S” vagy „germandbls”. Az ß jellel kapcsolatos problémák két részre oszthatóak.

Az első kevésbé veszélyes: az ß jel hasonlít a görög ábécé *beta* betűjére; a gyakorlatban nagyon ritkán cserélik fel, ugyanis míg az ß jel benne van

GERD THEIßEN

GERD THEIßEN

A gondolatébresztő mű – Gerd Theißen: A Jézus-mozgalom. Kálvin Kiadó, Budapest, 2006. Két példa az Eszett helytelen használatára a könyv fedeléről és címlapjáról – mivel az ß kisbetűs ligatúra, ezért verzál környezetben nem megengedett a használata.

a Latin1-es kódkészletben, addig görög típusokat nehezebb fellelni.

A második már sokkal kifinomultabb probléma. Az ß kisbetűs ligatúrának számít, mégpedig a néhai *hosszú s* és a ma használt rövid *s* összevonásából keletkezett jelnek. De az Eszett név sem véletlen, ugyanis a középkor óta a *hosszú s* és a *z* összeolvadásának tekintették, és csak az 1901-es német helyesírási reform rendezte a szerepét; még manapság is előfordulnak azonban olyan betűtípusok, amelyeknél az ß formájában a *z* betű alakját lehet felfedezni. Az ß tehát kisbetűs változat, ezért verzál vagy kapitálchen szövegben nem használható. *Friedrich Forssman* és *Hans Peter Willberg Erste Hilfe in Typographie* című könyvé-

Berlini utcatáblák – az ß és a tz egyaránt ligatúráként szerepel, az ß ebben az esetben a hosszú s és a z összevonásának tűnik, noha az 1901-es helyesírási reform a kétfajta s betű kapcsolataként határozza meg. Jan Tschichold tipográfus saját kutatásai alapján elvetette az ß-nek a z betűből való eredeztetését.

Az 1957-es nagy Duden-helyesírás fedele verzál ß-tel. A legjelentősebb német nyelvtankönyv már az 1925-ös kiadásában leírja, hogy az ß-nek a verzál szövegben SS-re történő átírása csak kényszermegoldás, amellyel fel kell hagyni a megfelelő nyomdai betű elkészültekor.

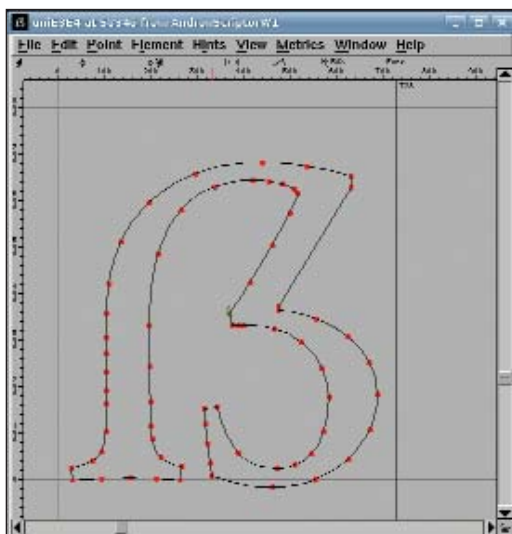
ben egy rövid kitétel is található ehhez: az ß kisbetű, tehát nagybetűs szövegben történő használata olyan lenne, mint a TIPOGRÁFIA szót fi-ligatúrával íránk. Így a jelenlegi gyakorlat szerint az ß betűt SS-re kell átírni verzál szövegben.

Ez nyilvánvaló problémához vezet. Míg a magyarban a hullámos o és a kalapos u nem zavarja a szöveg értelmét, addig az ß átírása SS-szé már információvesztéssel jár. Ugyanis a *Weisse* és a *Weiß*e nevek is egyformán a WEISSE alakot veszik fel, amelyről azonban már nem lehet utólag megállapítani, hogy viselőjük simán két s-sel vagy pedig ß-szel írja a nevét. Ezért nemcsak a német útlevelekben térnek el a helyesírástól, de a német posta is az ß jel használatát ajánlja a címzésekben és a csekkeken. (Érdekesség, hogy Svájc annyira kivonta saját dialektusából az ß-et, hogy míg azt a német helyesírás szerint egy mássalhangzóként kell elválasztani – például hei-ße vagy HEI-SSE –, addig a svájciak ugyanezt a szót kizárólag a heis-se alakban használják.)

GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB
 GROßER MAßSTAB

Andreas Stötznernek az Andron betűkészlethez tervezett különböző nagybetűs ß-változatai.

A 20. század folyamán többször fordult elő kísérlet a nagybetűs ß meghonosítására. Bár a legutóbbi helyesírási reform visszaszorította az ß használatát, a nagybetűs ß már megtalálható a Unicode kódtáblában az U+E3E4 helyen *Latin Capital Letter Sharp S* néven. Ez azonban némileg kerülőút, ugyanis ez a pozíció csak a Medieval Unicode Font Initiative-nek a szabadon felhasználható kódterületekre tett ajánlásában szerepel. Bár 2004-ben *Andres Stötzner* számos példával illusztrált tanulmányt nyújtott be a Unicode Consortiumhoz a *Latin Capital Letter Double S* nevű karakter bejegyzésére vonatkozóan, azt az aktív használat bizonyíthatóságának hiányára és technikai problémákra hivatkozva a bizottság elutasította. Ennek ellenére nemcsak a Medieval Unicode Font Initiative oldaláról tölthetőek le a nagybetűs ß-t tartalmazó készletek, hanem néhány német tervező (*Andreas Seidel*, *Ingo Preuß*) portfóliójának egyes betűtípusaiban is megtalálható már.

Az *Andron* betűtípusban lévő változat a *FontForge*-ban. A készletet középkori szövegek reprodukálásához fejlesztették, ezért számos mellékeles betű és ligatúra található benne, köztük a magyar hungarumlautos betűk is

A verzál Eszett csak egy példa a tipográfiai építőkövek mennyiségi bővülésének, noha használata „ipari” körülmények között még korántsem látszik teljesen problémamentesnek. A *Unicode* és *OpenType* páros azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi javulást is hozhat. De ez már egy másik mikrotipográfiai séta témája lesz...